

BEDEN VE RUH ÜZERİNE GEYİK SAFLIĞINDA BİR ÖNERME

Seda Usubütün

Mezbaha ortamında iki naif insanın birbirine yakınlaşmasının öyküsü *Beden ve Ruh* (Teströl es Lelekröl, 2017). Macar yönetmen **Ildiko Enyedi**, filmin temel gerilimini, dünyanın olağanlaştırılmış acımasızlığının karşısına, canlılar arasında kurulan bağların sıcaklığını yerleştirerek kuruyor. Mezbahanın kesimhanesinde büyükbaş hayvan bedenleri kıyıma uğrarken, filmin karakterleri ruhlarını ısıtmak için yüzlerini güneşe dönüyor. Bedenler parçalanırken, ruhlar bulabildikleri en yakın sıcaklığa ve aydınlığa sığınıyor.

Filmin karakterlerine geçmeden, içe dönüklük ile otizm arasındaki ince çizgiden söz etmeli. Biri kişilik özelliği, diğeri bir klinik tanı. Ruh sağlığı profesyonelleri için apayrı iki boyut. İçe dönüklük, çevreye gösterilen ilgi ve ilişkilene istediğinin azlığıdır. Utangaç, içine kapalı, sessiz bir varoluştur. Yapısal olmaktan çok, bir seçim olarak düşünülür. Otizm ise kişinin yaşama katılmasını engelleyen ciddi bir patolojidir. Bir seçim değil bir zorunluluktur. Yine de otizmin farklı derecelerinde

bazı bilişsel ve sosyal arızalar araya giren uyum mekanizmaları ile şekil değiştirip, farklılaşabilirler. **Beden ve Ruh**'un kadın karakteri Maria, otizm klinik spektrumuna tanıdık olanlar için Asperger Sendromuna ilişkin tipik özellikler sergileyecek şekilde çizilmiş olmasına karşın, sıradan izleyici için soğuk ve iletişimsiz, sosyal yaşamda zorluklar yaşayan ve yaşatan, içe dönük ve hafiften “arıza” bir kişiliktir yalnızca. Bazı “garip”, “tuhaf”, “anlaşılmaz” halleri onunla ilgili yargıları zorlasa da “patolojik” olarak algılanmasını garantileyecek veriler eksiltmiştir filmde. Biz de bu nedenle bu karakteri hafif otizm ile ciddi içedönüklük arasındaki gri alanda düşünelim iyisi mi.

Bir kadın, bir erkek

Filmin kadın karakteri Maria (**Alexandra Borbely**), kalite denetçisi olarak yeni çalışmaya başladığı iş yerinde, “buzlar kraliçesi” yakıştırmalarını hak edecek bir bağlantısızlık halindedir. Mezbahanın oldukça soğuk kesimhanesinde, kafasından çıkarmadığı beresi ile bilgisayar ekranının mavi ışığında tüm gününü geçiren Maria, iş arkadaşlarının kahve davetlerini yanıtsız bırakan, yemekhanede başkalarının masasına oturduğunda onların “buz kesmesine” neden olan, ilişkisiz ve çevresiyle iletişimi önemsemeyen bir kadındır. Kendisiyle doğrudan ilişki kuramayan iş arkadaşlarının arkasından konuştuğu, güldüğü ve dalga geçtiği bir konumda bulur kendini, çok umurunda olmasa da. Yalnız işiyle ilgilenir Maria, çevresine kapalıdır. Çevresi onunla ilgilendiği zamanlarda ise gelişmemiş sosyal becerileri nedeniyle onları uzaklaştırmakta hiç zorlanmaz. Kendisine dokunulmasından ciddi rahatsızlık duyar. Bu temas gelişigüzel bir zamanda, yanlışlıkla bile olsa bedeni kaçınma tepkisi gösterir, alarma geçer. Zaten içine

kapalı olan bir organizmanın tamamen kitlenmesidir yaşadığı. Dış dünya bu tür beklenmedik uyarın ve tehditlerle doludur. Kendisi için en korunaklı yer olan evinde ise belli rutinleri ve titizlikleri vardır. Yaşam düzeni kusursuzca kurulmalı ve işletilmelidir. Yeri ve zamanı belli az sayıda eşya, eylem ve uyarınla baş edebilir ancak. Yaşamda amaçlı ve odaklı davranabilmesinin tek yolu kendine kurduğu bu düzenin dışına çıkmamasıdır. Dakik bir saat gibi tıkr tıkr işler küçük evreni, hep aynı şekilde tüketir anlarını. Bedeninin yaşam içerisindeki mekanik işleyişine bir ruh eşlik etmiyor gibidir. Yüzünü gökyüzüne döndüğü nadir anlarda güneşin ışınları için ısıtabilecek giriş yolları bulabiliyor mudur, ondan bile emin olamayız.

Filmin erkek karakteri Endre (**Geza Morcsanyi**), mezbahanın “hiç aşağıya inmeyen” finans müdürüdür. İş yerinde kendisini gösterdiği mekanlar, ofisi, yemekhane ve nadiren kafeteryadır. Birlikte görüldüğü tek arkadaşı, kendisi seçmemiş de, hayır diyemediği için yemeklerde hep birlikte oturuyorlarmış gibi ilgisiz davrandığı İnsan Kaynakları Müdürüdür. Endre yaptığı işte iyidir, sol kolu ise felçlidir. Çevreden gördüğü mesafeli saygıyı kazanmasında hangi özelliği daha ağır basmıştır, bilemeyiz. Yalnız yaşar, akşamları yemeğini genelde dışarıda yer ve geceleri televizyonun karşısında uyuyakalır. Sakat bedeninin yaşam içerisindeki hareketlerine eşlik eden ruhu hassas ve kırılığandır.

Beden ve ruh derken...

Beden somuttur. Etten, kemikten, kandan oluşur. Ruh soyuttur. Bedene eklemlenir ve onu tamamlayan, tanımlanması güç diğer tüm özelliklerimizi kapsar. Zihinsel işlevlerimiz, bilişsel kapasitemiz, duygularımız, istek ve arzularımız,

hayallerimiz... Hepsini ruha dahil edebiliriz. Beden ve ruh ikiliği felsefenin en eski ve en temel meselelerindedir. Kartezyen düşüncede, **Descartes**'ın “düşünüyorum öyleyse varım” (*cogito ergo sum*) önermesi, metafizik bir ruha yer bırakmaz. Ruh zihin ile, o da düşünce ile eşleştirilmiştir. Post-Kartezyen düşünce ile varlığa bilinçli düşüncenin yanı sıra bilinç-dışı yaşantılar, içgüdüler, rüyalar ve duygular dünyası katılmış, ruh (*psyche*) varlığın söz edilebilir bir kategorisi olarak tesis edilmiştir (**Freud** ve çağdaşları sağolsun). Birbiri ile her daim etkileşen, biri diğerinin aynası olan ruh ve beden, çağdaş felsefede ikiliği aşmış, bir ve bütün hale gelmiştir (burada da fenomenolojiye ve post-yapısalcılara kredi verelim). Psikoloji içinden bir diğer açılım da, **Rollo May**'ın yaptığı analizlerden: **Descartes**'ın varlıktan dışladığı yalnızca ruh değil, eyleme gücüdür de aynı zamanda. İnsanı insan yapan istenç ve amaçlılık, yalnızca düşünme ve tasarlama gücü değildir. Amaçlılığın varlığı bir kimliğe dönüştürebilmesi, soyut düşünce ve tasarımların eyleme geçebilmesi ve somutlaşması ile olasıdır ancak. Yalnız beyine değil tüm bedene itibarını teslim eder bu yaklaşım. Düşünüyorum öyleyse varım yerine, “amaçlı eyleyiyorum öyleyse varım” demek daha doğru olacaktır, der **Rollo May**.

Niyet, istenç, irade, amaçlılık gibi felsefi kavramlardan, varlığın iki ana kategorisi olagelmış olan “beden” ve “ruh” a uzanan çok sayıda çatallı yollar vardır düşünce tarihi boyunca irdelenen. En geçerli yaklaşımla, beden ve ruhu birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak gördüğümüz zaman bilişsel sistemin (düşünme-yorumlama-tasarlama-hayal kurma-anımsama gibi) hangisinin bir işlevi olduğu (bedenin mi, ruhun mu?) sorusu anlamını yitirir. Elbette her ikisinin bir arada katkı verdiği işlevlerdir. Bir yanda nörobiyolojik sistem, diğer yanda bilişsel psikolojik mekanizmalar ve elbette sosyokültürel etkileşimler; hepsi düşünen, hisseden ve ilişkilenen varlığın olmazsa olmaz bileşenleri değil mi?

Filmdeki “beden” temsilleri

Rüyadaki geyikler: Ormandaki varlıkları, hareketleri, etkileşimleri, bakışları, dokunuşları. Yönetmenin incelikli kurgusu ile izleyicinin gözünde iletişimde olan iki geyik. Bedenlerinin sözsüz iletişimi ile yansıtılan lineer anlatı. Önce bir başlarına, sürüden ayrı ve birbirlerinden bağımsız hareket ediyorlar, zamanla birbirlerini fark edip, uzaktan izleyiş, değmeden yan yana oluş, gözden kaybetme, birlikte hareket etme, yakınlaşma ve küçük temaslar. Doğa ile bütünleşmiş özgür

bedenleri simgeliyorlar. Bir başına güçlü ama bağlantısız olmayan, ilişkilenebilen bedenler; mezbahadaki bedenlerin aksine.

Bağ kurmak, bir canlıya bağlanmak, bağlılık hissetmek, bağlantıları yaşamak hangisine daha yakındır? Bedene mi? Ruha mı?

Mezbahadaki hayvanlar: Müdahale edilen ve parçalanan bedenleri bu filme dahil etmek olmazsa olmaz. Et elde etmek için sığırların geçtiği tüm işlemlerde apaçık sergilenen et-kemik-yağ-kan görüntüleri. Kesim öncesi hayvanların hareketleri, bakışları, bir sürü içindeki bağlantısızlıkları. Yönetmen bize yakın plan ile gösterdiği için gördüğümüz ifadeleri, bu ifadelere yüklediğimiz endişe, korku, kayıtsızlık, öngörüsüzlük, tepkisizlik. (yemlerine ilaç katılıyor olmalı, hızlı çiftleşme ilacı bile olduğuna göre).

Mezbahadaki hayvanların görüntülerini takip eden mezbaha çalışanlarının görüntüleri de gözden kaçmamalı. Aralarında kurulan paralellikler; bir sürünün parçası olmak, bir tornada işlemde geçiyor olmak ve kaderini tayin hakkının bilinçsizce toplumsal uzlaşılarla teslim edilmiş olmasıdır.

Bedensel arızalı karakterler: Her iki karakter de fiziksel patolojiler nedeniyle bedensel varoluşları belirleyici olan kişiler.

Endre'nin sol kolu sakat, felçli. Omzundan aşağı sarkan, hissi ve gücü olmayan, işlevsiz bir beden parçası. Endre'nin adaptasyonu güçlü. Sağlam olan sağ kolu ile tek tabancalı silahşör edasında her işin üstesinden geliyor. Bu sakatlığın öyküsünü bilmiyoruz. Doğuştan mı, sonradan mı oldu? Bu sakatlığı olmasa Endre nasıl biri olurdu, en ufak bir fikrimiz yok. Ama kısmen de olsa bu sakatlığına bağlayabileceğimiz tavır ve tutumları var. Kırılganlığı ve bir ilişki başlatmaktaki çekingenliği, arzularının peşinden koşmaktaki cesaretsizliği bedensel sakatlığından bağımsız olmasa gerek.

Maria'nın bedensel kısıtları daha ciddi; Asperger Sendromu tanısı olduğunu anlıyoruz, filmde bu şekilde dile gelmeseydi de. Otizm spektrumunda yer alan, bilişsel yetileri ileri düzeyde gelişmiş olan vakaları adlandırmakta kullanılan bir klinik tanı. Maria'nın güçlü olan yanı hafızası. Geçmişindeki olayları spesifik gün-ay detayları ile, başkalarıyla olan etkileşimlerini konuşma sırası ile kelimesi kelimesine aklında tutabiliyor. Güçlü yanları olması, otizmin diğer özelliklerini geçersiz kılmıyor ama. Otizm, genetik kökeni olan, büyük çoğunlukla erken yaşlarda tanı konan, sosyal gelişimde ve iletişimde sorunlar, dış uyaranlara aşırı hassasiyet, ritmik-düzenli hareketler sergileme ile kendini gösteren bir klinik tanı. Empati azlığı gösterme, duygusal dile sahip olmama, iletişimde göz teması kuramama ve kendine kapalı bir ruhsal durum ile karakterize bir tablo. Filmde Maria karakterine bu klinik özelliklerin neredeyse tamamı yüklenmiş, ideal bir vaka olarak izleyicilere sunulmuş. Bir tek, adı konmamış.

Maria'nın fiziksel postürü sopa yutmuş gibi kaskatı, hareketleri mekanik ve yüzü ifadesiz. Mezbahanın temizlikçi çalışanı Zsoka'nın dile getirdiği gibi insan bedeninin hareketleri ne kadar önemli sinyaller taşıyor oysa. Duruş ve hareketlerimiz giysilerden çok daha uyarıcı olmasına karşın nasıl da göz ardı ediliyor dış dünyada bir performans hazırlanırken. Maria'nın da içe dönük dikkati nadiren aynalar ile buluşuyor olsa gerek.

Bu iki arızalı beden birbiri ile bağ kurması nasıl mümkün olacak?

Filmdeki “ruh” temsilleri

Rüyanın paylaşımı: İki hassas insanın aynı rüyayı görmeleri, birbirlerini rüya ortamında, geyiğe dönüşmüş kimlikleri ile tanımaları, soğuk bir ormanda birbirlerine sığınmaları, gözleyip kollamaları. Karakterlerin ruhlarını birleştiren bu rüya kurgusu filmik bir buluş elbette. Bir metafor. Gerçek yaşamda birbirini bulma ve bağlanma yetilerinden şu veya bu nedenle yoksun olan insanların aslında birbirleri ile bir şansı olabilecekleri inancının metaforu.

Mezbahadaki hayvanlar: Buldukları duruma itiraz etme yetisi ve hakkı olmayan büyük baş hayvanların, izleyiciyi onlarla empati yapmaya davet eden yakın plan çekimler ile canlandırılmalarını, yönetmenin onlara ruhlarını teslim etme girişimi olarak görebiliriz. Hangi izleyici kayıtsız kalabilir. O sahneleri izleyip de “Benim buna ne hakkım var?” diye sorgulamayan var mıdır? “Başlarım böyle toplumsal uzlaşıya!” demez miyiz?

İşe yeni başlayan Sandor'un iş görüşmesinde Endre'nin dile getirdiği: "Burada işlemde geçen bu hayvanlar için üzülüyorsan, mezbahada çalışamazsın" tavsiyesi, bizi de izlediğimiz canlıları yalnızca bir et parçası olarak görmenin duyarsızlığına karşı uyarıyor mu? Ruhla ilişki kuran duygularımızdır ve duygular bastırılırsa depresyon olarak geri döner, insanın yaşam enerjisini alır gider. Kesilen hayvanlara şefkatli ve saygılı bakış açısını avcı toplumlardaki insan-hayvan arası doğal ilişkilerden günümüze taşıdığını söylüyor **Enyedi** mülakatlarında.

Maria ve Endre'nin etkileşimi: Ormandaki geyiklerin etkileşimine benzer bir gözlem, uzaktan bakışma, birbirinin varlığından haberdar olma, sözel iletişime geçmeden dahi ilişkilenebiliyor olma halindedir. Yüz yüze ve sözel iletişimlerinde ise olağanüstü kazalar oluyor. Büyük oranda Maria'nın otistik doğasından kaynaklanan ama bir o kadar da Endre'nin kırılmalı ve alıngan yapısını ortaya çıkaran kırık dökük diyaloglar paylaşılıyor. Maria'nın öncesinde veya sonrasında yaptığı provalara karşın sözel diyalog kurma çabalarında karşılıklı olarak işlemeyen ilişkilene kodları, rüyalarda ve rüyaların beslediği belli belirsiz hissedişlerde karakterleri birbirine yakınlaştırma yönünde nasıl da güzel işliyor. Bedensel kısıtlara karşın ruhları mıknatıs gibi birbirini çekiyor.

Ruh ve beden ortak keseni olarak acı ve sevinç

Hem ruhu, hem bedeni aynı anda etkisi altına alan olumsuz veya olumlu hislerle kodlanıyor acı ve sevinç. Filmin Mezbahadaki et-kemik-kan görüntüleri bedeni ve acıyı temsil ediyorken, arada bir bulutlar arasından kendini belli eden güneş, ruhu ve yaşam sevincini simgeliyor (**Spinoza**'ya selam olsun!).

Karakterlerin yaşadıklarına odaklanırsak:

Endre için acı: Maria onun sakat kolunu işaret ettiğinde; psikoloğun göğsüne takılan bakışları deşifre edildiğinde; kümesin yeni horozu Sandor Maria'nın çevresinde dolandığında (o ne hızlı bir kıskançlık ve koruma hissi); evinde geçirilen uzun gecenin sonunda ona dokunduğunda, Maria'nın kendini geri çekmesinde. Tasarlanan, hayal edilen ile gerçekte yaşanan çeliştiğinde...

Maria için acı: Tüm diğer hisleri gibi az veya yok. Endre'ye olumsuzluk yaşatan etkileşimlerin hiçbirinde Maria'da bir empati belirtisi yok. Otistik doğası gereği yok. Bir tek güneşe duyarsız değil... bir de müziğe. Her müzik değil, tek şarkı. **Laura Marling**'in "What He Wrote" parçası ilk dinleyişte yakalıyor hislerini.

Bana yazdı, 'Kırıldım, lütfen bana yardım et' dedi. Ama ben de kırılanım, üstelik adına konuşulanım, 'Lütfen beni ayartma' dedim.

Şarkıyı tam bu noktada durduracak kadar derinden etkileniyor...

Maria'nın dokunma egzersizleri ve parkta sevişen çiftlere yaptığı ısrarcı gözlemler sonrası cesaretini toplayıp, elinde pijaması ile Endre'nin isteklerine teslim olma noktasına geldiğinde yaşadığı reddedilme hiç kuşkusuz bildiğimiz anlamda "acı" olmalı. Tasarlanan ve hayal edilen ile gerçekler çeliştiğinde...

Endre ve Maria için sevinç: Sezgisel olarak birbirlerine yönelttikleri dikkatleri ve sözel olmayan hassas etkileşimlerini destekleyen ortak rüyaları ortaya çıktığında tren istasyonunda yaşanan. Bu bir ön sevinç. Rüyalar yazılıp karşılaştırıldığında ve bu mucizevi durum yadsınamaz şekilde onaylandığında yaşanan ise gerçek bir sevinç. Çok sevmenin başladığı an. Bakışların birbirine kilitlendiği, doğru bir anda

olunduğu hissi ile sarmalanmış sıcak gülümsemelerin paylaşıldığı an. Maria için gerçek göz temasının keşfedildiği an. Her ikisi için geri dönüşü olmayan an.

Rüyalar gerçek olsa

Rüyalar olmasa ne bu filmde ne de gerçek yaşamda bu iki karakter birbirini bulamazdı. Ne var ki, rüya motifi karakterlerin değil yönetmenin hayal gücünü göstermiyor mu? Yalnızca bir aşk ilişkisini olası kılmak için yaratılmamış olsa gerek bu rüyalar. **Enyedi**, hepimizin az çok arızalar taşıdığı ve ilişkilene çabalarında hatalı seçimler yaptığı gerçek (ve acımasız) dünyamız için, hepimiz için bir rüya kuruyor, bir hayalini paylaşıyor olmalı bizimle. Yaşayan canlılar olarak birbirimizle bağ kurmamızı sağlayan ruhsal ve bedensel mekanizmaların en derinimizde gömülü olduğunu, hem basit ve ilkel (hayvani), hem de o derinliklere inmemizi gerektirecek kadar sofistike (insani) olduklarını anlatıyor. Beden ve ruhu yaşamla ilişkilenede birleştirmenin, çevremizle günlük sıradan etkileşimlerin ötesine geçebilecek bir tasarımı ve hayal gücünü gerektirdiğini söylüyor olmalı. Hayal ediyorum, öyleyse ilişkilenebilirim.

Günümüzün acımasız ve kaotik dünyasında, birbirini becermenin ve hayvani çiftleşmenin ötesine geçip, en saf halimizle ilişkilene ve bağlar kurma gereksinimlerimize geri dönmemiz, en temel insani değerimiz olan ruhsal ve bedensel paylaşıma kendimizi yeniden açmamız için **Enyedi**'den gelen çağrı yeterince inandırıcı mı peki? Senaryosundan oyunculuklara, görüntülerinden müziğine, sembolizminden kurgusuna, **Beden ve Ruh** filmi bu yönde elinden

geleni yapıyorsa da benim zihnim nedense intihar girişimi sonrası salonda telefon konuşması yapan Maria'nın bileğinden bacaklarına ve oradan yerdeki birikintiye sızmakta olan kana takılıp kalıyor. Tüm kendini koruma mekanizmalarını, geri çekilişleri, yanlış anlamaları ve hayal kırıklıklarını aşıp da yolunu bulan o hayat kurtarıcı telefon, gerçek yaşamda kaç kişiye tam zamanında ulaşıyor olabilir ki? Yine de çağrıya kulak verip inanç tazelemek önemli. Düşük riskler, hafif bağlar ve iç kanamalarla giden ilişkilerimizi yeniden gözden geçirmek için bu filmi meditatif bir fırsata dönüştürelim iyisi mi...